

Aspaldi dalarik ezagutzen nuen Gabriel Celaya olerkari bezela, bere bertso jario mozkortiak, geranetik eta gaudenetik, zenbait irudiren zurrunbilloan zear beste mundu batzuen gaindi eramaten gaitu, eten-gabeko bide-txiurretatik, sentipen ametsera. Batez ere indar aundidun poeta da, adoretua ezin geiagorano, ta beti... zerbait esaten diguna, ta ori ezta gutxi.

Garcia Lorca-k erakusbide asko ditu, izkuntza bortitza, baña bai bere esan naietan lasto asko ere, ta Juan Ramón, geien-geiena lasto utsa da; izkuntza txanbelliña darabil, baña ezer esateke. Celaya, berriz, beti zerbait jakingarri esaten diguna; maiz bere esanakin konforme ez ba-gaude ere, gutxienez beste era bateko pentsamena adierazten digu, ta ori ere geure jakingarrirako.

Orain idatzi berri du bigarren nobela, *Lo uno y lo otro*, Barcelona-ko Seix Barral-ek argitaratua. Nobelan ere, olerkari bezela, esangura aundiak darama. Bere argumentua ezta aitzakia bat baizik, tarteka beste gauza asko esateko.

Gizartean bata-besteakiko artu-emanaz azaltzen du; ifioiz, irudiz, mitolojiako azalpenekin baliatuz. Bata ta bestea, len eta orain, kon-dairaren auzian jartzen ditu. Idea askotan Camus-en erak ditu, bere filosofian dituala oñarririk geienak, esango genuke. Dakidan idazleren batekin konparatzekotan beintzat, Camus-ekin konparatuko nuke. Filosofia egiea, absurdoa, ixuritzen du bere orrialdeak barna. Orregaitik diot nobela orrek ez duala beste argibiderik tarteka bere ideak azaltzea baizik. Berriz, mitolojiako jainkokien izakera aitzakiz arturik, gauzak azaltze ori ere Camus ber-berak amaika aldiz erabilli du bere sayoetan. Jakiña, ortan ezta Camus lenengoa.

Mundu arruntean, bizitzaren lokarri indarra degu gerok asko kon-turatzeke lagun-urkoen artean adiskideen ingurua. Inguru ori gabe ez dakigu bizi izaten, bakardade izugarri batean norperekiko mundu itxuak erotu gabe. Lagunarteko giroaren goxotasunak atsegintzen gaitu. Gañera, maiz bear-bearrezko iduritzen zaizkigu zenbait ardura, kezka ta larritasuni iges egiteko. Etzaigu gustatzen bakar-bakarrik bizitzerik. Besterik ezean Ingres-en bioliña bear degu geron barnea lasaituko badegu. Bakardadea errotzekoa da; bakardadeak beldurtzen gaitu. Baña beldur ori nundikoa degu? Geure izateaz ez aal gera beldurtzen? Pentsamenaren zurrunbilloa, errazoiaren bidez, sentimenuak uxatzen asten danean, orduan arkitzen gera izaturik, bakardade beldurgarrian ume-zurtz.

Sören Kierkegaard-engandik, sentimentu ta errazoiaren burruka-tik, jasotako frutua degu larrimin oien iturburua.

Esistenzialismoaren mugak miakatuz. Bertatik iges egin nai degu, baña zurrunbillo orrek berekiko indarra du tiratzeko. Gizonak zentzunaren almena bai du beste abereengandik bereizteko, zentzunari ezin diogu ukorik egin, geure nortasuna ukatzerik nai ez baldin bade-gu beintzat, ta or dago korapilloa. Zergaitik, bestaldetik, eundaka ur-teak damazkigu kristautasun pentsamenaren menpean, ta goizetik-gabera ezin genezake gure burutik bere indarra astindu, batez ere oiek ditugunean reflejoen zelulak bezela gure moralaren oñarrietan finkaturik. Gañera ifiork ifiundik ezta nai geroko etorkizun utsean murgiltzerik, ez dugu nai geroan ezer ez arkitzerik; arengandik aruntzago ere zerbait arkitu nai degu bizitzaren abentura onen ondoren: or dago kakoa. Ta oiek dira gaurko pentsamenetan agiri diran larritasunak. Geran au suntsitzearen beldurrez gabiltza, naizta anitz abestruza bere egopean bezela, kristautasunaren egalpean gorde.

Ja!... errazoi gure doai bat da, ta orregaitik degu doai orren trukez larrimiñaren mingostasuna gurekin. Askok, belarriak estali, bizkarra eman eta kitto; bañan, beste askok, ordea, ezin dute doai ori ukatu, ta bere arriskuaren gizontasunean tinko dijoaz argi billa. Argi billa? Argi billa esan det? Nora... itzalera ez-zezik? Kezka larrimintzen danean ezta argia billatzerik, ezta pakerik, gaur-gaurkoz beintzat, Jainkoagan atsedendu ezik. Baña, bein pentsamenak alde ortako muga eten ezker oso gaitza da berriz lenera jotzen. Eboluzioaren aldakuntza ori, badirudi lege bat dala gizonagan. Beraz, era ortako aztarkizunak egitea gizonki jokatzea da. Bestela pentsamenaren almenak ez dute deus halio. Orregaitik, gizontasunak berakin ditu korapillo guzti oiek, ta ori da Celaya-k bere gizontasunean darabilen gaia.

Gauza guztien barrukaldetik, gaurko pentsamenaren erak eskatzen duena au da: zergaitik? zertarako? Ausarti, erantzuntzat egia bat billatu nairik.

Dagona dagon bezela obe dala, gauza oiek erabagitzerik ezalako? Zergaitik? Egia, matematika utsa da. Bai. Absoluto bat izan balitz begien bistan, ez legoke "zergaitik?" galdetu bearrik. Gauzak egi-indarrez egiñak izan balira etzegon zalantzarik. Baña, lastima... Billa gabiltza, ta ez jakin galdu zan, izan zan edo dagoan; ifioiz guzion kezkek ase al izango diranik gabe. "Billa dabillena nerekin dago". Ulerkaitz danontzat. Emen ez baita errespetatzen billa dabillenic, ta ezta errespetatuko ere, besterenari belarriak gor ditugun artean. Ori Celaya-k ondo daki.

Tesisko qeritzaian era ortako nobela da, ta gaurko gizadiaren barna dabiltzan kezka asko azaltzen ditu saio antzera. Obeto esanda, sozio-

loji tesis bat burutzeko egindako nobela da. Biotza ta burua jartzen ditu burrukan.

Nobelaren bortitzak arnasa artzeko asti gabe eramaten gaitu orrialdeak zear, Jakiña, ez beti atsegiñez, arkitzen ditugun gauza asko ezin genitzake guziz ontzat artu, ta ala ere, asi ta beste gabe, eskuetatik kendu ezinik irakurtzen da azkenerarte. Tarteka-marteka olerkari agiri bada ere, badu Celaya-k nobelagillearen giarra. Balzac eta Dos-toyevski gandik onuntza izan diran nobelista aletakoen artean jartzeko bezelakoa da, Gauzak eta pentsamenak argi ta garbi adierazten dakien indarrak eramaten gaitu bere gurpil-ardatz inguru-minguruaren biran. Euskerazko nobeletan ezta oraindik olakorik sortu. Gauza askotan, badirudi marraskilloa bere azal barruan bezela bizi gerala, norberaren atmosferan, arnasa atzeko jux-juxtuan zulotxo bat kanpokaldera degularik. Gutxien uste danean intoxikatuta iltzeko zorian.

Ruth Benedict-ek bere *Patterns of Culture*-n aipatzen dituan Kwakiutl-ak agotan arturik adierazten digu gizonaren arrotasuna. Hoang-Ti ipintzen du diktadore aundikien eredu bezela, erbesteko etsaiegandik gorde nairik China-ko murallakin esiturik bizi, erkideak zituan menperaturik bere esparruan, ta atzerrian ez-zez, bere erri barruan zituan etsaiak. Bere jauregi naspillean irtenezinako gelak zitularik, bertako berri etzekitenak galtzeko, bera zan beldurrez noizbait berak gutxien uste zuen gelaren batean etsairen batek ilgo ote zuan.

Adibidez, irudizat, Stalin, Hitler eta pentsatu zezakean beste diktadoreren bat aipatzen ditu, andiputz oiek ere beren larritasunekin biziezinik dirala erakusteko. Grezia zaarreko jainkokiakin ere ederki baliatzen da zenbait azalpenen sinboloa egiñaz. Len eta orain, bata ta bestea, biak gizonentzako problema berdiñak izanik, gure izakera, ziranak, geranak eta izango diranak auzi berdiñean jarriaz, betiko sekula-sekuletan. Prometeo libertade alde ta her-bera, aukeratu zuan hideak menperaturik, azkenean bere ausartasuna katepean sariturik.

Emakumezkoak ere badute beren partea. Era askotakoak azaltzen ditu, baña beren artean Hernán Cortés eta La Malinche-n arteko gora-berak dira sakonenak; guri eskolan kondaira irakasleak erakutsi gabeak, ta ortik ikusten degu Cortés ere etzala uste genun bezin santua. Oien irudia Bernabé ta Glorian jartzen ditu.

Eta tribua —Celaya-k "tribua" deitzen dio gizon baten inguruan klan bat jarriarik dabilzeneri—. Tribua da nobelan azaltzen dan arrigarriena eta jakingarriena noski. Gizon bat dute buruzagi. Ikaragarria da gizon orrek bere ingurukoeri obeidu eragiteko duan ezkutuko almen indartsua. Ta, gero, ingurukoaren alkar bearra. Camus-en absurdo beraren fenomenu biurri bat da. Batzuetan lagun-urkoen ingurua da

eta urrengo beren idealak elburutzeko duen alkargo batek berakin izaten dituan agintzak eta bete bearrak eragitekoak dira; emen ere gauza batzuek beste batzuekin konparaturik; bata ta bestea, nobelaren aria jarraituz.

Politikaren azpianeko lanak ere ederki agertzen ditu, "ultrak" aintzat arturik. Ori baida nobelaren argumentua. Obeto esanda, ori da aitzakigarri tesisa betetzeko.

Nagusi ta langille arteko auzia, ta rutinaren lan nekegarriak ere, zearka baño ezpada ere, badarabilzki.

Gutxienez beintzat, *Rapsodia Euskara* atsegin iduritu zitzaizen guziak irakurri bear lukete. Euskaldunontzat ere, poesia liburu ori bedori bezin ona edo ohea da. Ba du gauza jakingarrikeria era berriko nobela onek.

Bata eta bestea, izakeretan, kondairan, gauzetan... Sophokles, Shakespeare-n bezela; Camus, Celaya-n. Batekoa bestean zurrumbilloaren biran; gaurkoa, lengoan eta lengoa gaurkoan; bata ta bestea, zorakor, inguru-minguru. Celaya, bere zelayan. Ta, zelai ezaugarria deritxogu, irakurle, bertan nai badezu txastatu.

J. SAN MARTIN.

